

memoarskih del, vedno težje zakriva. K temu je nedvomno pomembno prispevala tudi avtorica pričujoče knjige s svojim znanstvenim pristopom.

Andrej Rahten

**RENATO PODBERSIČ:
JERUZALEM OB SOČI
(JUDOVSKA SKUPNOST NA
GORIŠKEM OD 1867 DO DANES).**

Študijski center za Narodno spravo Ljubljana, Goriška Mohorjeva družba Gorica in Center judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor – Ljubljana 2017, 510 str.

Raziskovanje in proučevanje zgodovine Judov na območju današnje Slovenije, še posebej v obmejnem prostoru Italije in Slovenije, je bilo doslej dokaj pomanjkljivo in premalo celovito. Slednje velja zlasti za slovensko zgodovino-pisje. Med dosedanjimi obravnavami oziroma objavljenimi raziskavami o Judih je treba ločiti med historiografijo in pristopi k njim. Ta se ukvarja z raziskovanjem Judov na splošno v svetu oziroma v Evropi in raziskavami o Judih na Slovenskem. Slednjih je bilo do sredine 80. let preteklega stoletja bolj malo, po tem obdobju pa lahko zasledimo nekakšen preporod objav s tovrstno problematiko, predstavljenih z vidika tako zgodovinskih kot tudi sociološko-antropoloških raziskav. Tako je goriška judovska skupnost doživela vrsto obravnav v italijanskem zgodovinsko-pisnem kontekstu. Vendar so ostajali Judje v Trstu in Gorici predvsem gle-

de obravnavanja srednjeveških študij obrobno področje tudi za italijansko zgodovino-pisje. Stanje se je izboljšalo v zadnjih tridesetih letih, ko so nastale nekatere temeljne študije o judovski prisotnosti na tleh Goriške, Tržaške in Furlanije. Gre torej za območje, ki je bilo v preteklosti zelo povezano z osrednjim slovenskim prostorom. Zato je knjiga zgodovinarja mlajše generacije dr. Renata Podbersiča, ki je v začetku letošnjega leta prišla na slovenske knjižne police, nov dokaz, da lahko slovenski znanstveniki in raziskovalci veliko prispevamo k evropskemu in svetovnemu proučevanju judovske zgodovine, še posebej holokavsta in njegovih posledic v lokalnem, regionalnem in širšem prostoru. S tem lahko na najboljši način prispevamo drobne kamenčke v celoto mozaika, ki še vedno nastaja in se počasi oblikuje v verodostojno podobo preteklosti in zgodovine ljudi in njihovih skupnosti, katerih ni več, saj so morali umreti samo zato, ker so veljali za drugačne. In to velja tudi za slovenske Jude, ki si po genocidu med 2. svetovno vojno nikoli več niso opomogli. Ostale pa so njihove sledi, od Koroške do Štajerske, od Prekmurja do Primorske. In prav zaradi časa, ki je tako usodno zaznamoval njihove usode, je naša velika strokovna in moralna zadolžitev, da ta del narodne zgodovine končno kolikor je mogoče celovito proučimo, zapišemo in spoznamo, predvsem pa ga vtekemo v trajni zgodovinski spomin. Zgodovinarji smo za to delo še posebej poklicani, in kot nas prepričuje pričujoča knjiga, mnogi kolegi mlajše generacije to poslanstvo dostojno uresničujejo.

Dodana vrednost Podbersičeve knjige je prav poglavje o holokavstu, saj zgodovina holokavsta v Sloveniji kljub

množici različnih del v zadnjih dveh desetletjih in pol še ni bila v celoti izpovedana. Prav lokalne in regionalne študije ter kasnejše znanstvene analize in historični zapisi o usodah posameznih judovskih skupnostih (v tem primeru Goriške) veliko prispevajo k nastajanju sinteze o tem najtemnejšem poglavju človeške zgodovine 20. stoletja nasploh. Slovenci smo namreč bili še do nedavnega trdno prepričani, da je holokavst nekaj, kar nas ne zadeva, saj ga nismo doživeli in se je dogajal daleč stran od nas, v koncentracijskih in uničevalnih taboriščih tam daleč na vzhodu, na Poljskem ... Slovenija zato s tem naj ne bi imela nič. To seveda ne drži! Tudi holokavst nad slovenskimi Judi je del slovenske zgodovine, ki jo moramo temeljito, celovito in objektivno raziskati, rekonstruirati in napisati neobremenjeno, tako, da jo bo mogoče dojemati kot del zgodovine holokavsta v srednji in jugovzhodni Evropi. Zaradi maloštevilne judovske skupnosti pred vojno na Slovenskem so bile posledice holokavsta toliko večje in za slovenske Jude dramatično usodne, saj si zdesetkana skupnost po holokavstu ni nikoli več opomogla. Povečano zanimanje za šoo – kot v znanstvenih krogih vedno pogosteje in bolj pravilno poimenujemo holokavst – je vse bolj navzoče tudi v modernem slovenskem zgodovinopisju.

Dragocen prispevek k temu je tudi nova knjiga Renata Podbersiča z nekoliko nenavadnim naslovom Jeruzalem ob Soči. Poleg nekaterih drugih knjig s podobno tematiko je zagotovo dobra popotnica za ohranjanje trajnega zgodovinskega spomina na eno najbolj zavrženih dejanj v zgodovini človeštva, na čas, ko so »ljudje jedli ljudi« in ko

so morali drugačni preživljati »pekel na zemlji«. Upajmo, da v času globalne krize in nepredvidljivih posledic zaostrovanja razmer ne bo znova ušel iz steklenice »duh antiustvarjanja« in da bomo kot ljudje vendarle sposobni pošteno zavreči nove »simbole razčlovečenja«. Renato Podbersič je torej dal knjigi zelo pomenljiv naslov, ki vsebuje tudi veliko simbolike. V podnaslovu je dodal, da je napisal zgodovino judovske skupnosti na Goriškem v zadnjem poldrugem stoletju. To je točno in je zgolj izhodišče za delo, ki prinaša mnogo več vsebin kot le zanimivejše paberke iz zgodovine goriških Judov v zadnjem poldrugem stoletju. Po daljšem uvodu in analizi skupnosti, ki je stoletja dajala pomemben pečat Gorici in njeni deželi, nas kronološko seznanja z bistvenimi historičnimi dejstvi – od časa razpada Habsburške monarhije do preganjanja Judov, vključno s holokavstom širom Evrope med 2. svetovno vojno. Analizira in niza kronologijo o Judih in judovstvu, se dotakne pojavov antisemitizma in sionizma, posebej izpostavi vzpon nacizma in fašizma in osvetli tragično pot Judov v holokavst. Ta pregled zaključi s predstavitevjo sodobne judovske države Izrael. V nadaljevanju preide od splošnega h konkretnemu in celovito predstavi zgodovino judovskih skupnosti na naših tih. V tem kontekstu dobijo svojo pravo podobo Judje na Goriškem vse do italijanske in kasneje nemške okupacije. V tem poglavju se mi zdi posebej zanimivo izpostaviti biografije pomembnejših Judov iz Gorice. Ko nam avtor razgla čas genocida med 2. svetovno vojno, ne zaobide nacističnega krvnika **Odila Globocnika** (Odilo Lotario Globocnik, policijski general, politik in vojni zlo-

činec slovenskega rodu, odgovoren za pomore milijonov ljudi v holokavstu in glavni rabelj Rižarne v Trstu vse do konca 2. svetovne vojne). Najbrž o njem in njegovem sodelovanju pri dokončni rešitvi judovskega vprašanja v okupirani Evropi med 2. svetovno vojno ni treba posebej pisati. Avtor pa je kljub temu potegnil dobro potezo, da ga je postavil v prostor in čas operacijske cone Jadranskega Primorja, v kateri je imel pri uničevanju Judov (in zavednih Slovencev ter tudi italijanskih antifašistov) pomembno, morda celo odločilno vlogo. Poglavje zaokrožajo preglednice judovskih žrtev vojne, ki jim avtor doda še doslej manj znana dejstva in podatke o Judih, ki so bili žrtve fojb. Na koncu izvemo še nekaj zanimivosti o poskusih obnove judovske skupnosti po koncu 2. svetovne vojne, o Judih v Gorici danes in o judovskem pokopališču v Rožni dolini. Še posebej pomembno je, da je avtor orisal usodo tega izjemno dragocenega in redkega ostanka judovske dediščine na Slovenskem, saj sta se na naših tleh v bistvu ohranili samo dve judovski pokopališči, poleg Rožne doline še pokopališče v Dolgi vasi pri Lendavi (in nekaj judovskih grobov v Ljubljani). Prava sramota je bila, kaj vse se je dogajalo s pokopališčem in še zlasti s tamkajšnjo mrliško vežico. Morda bo tudi knjižna objava pripomogla k temu, da bo razumevanje pomena tega enkratnega ostanka judovske dediščine končno le drugačno in da bo tudi lokalna skupnost spoznala trajno historično in umetnostno-zgodovinsko vrednost tega pokopališča z mrliško vežico vred. Po avtorskem zaključku je knjigi dodan še slovarček manj znanih hebrejskih besed, kar je prijetna osvežitev branja, za njim pa še daljši angleški povzetek

in obširen znanstveni aparat z navedbo tujih in domačih virov, arhivskih in muzejskih ustanov ter množice referenčne strokovne literature tako domačih kot še posebno tujih avtorjev. Gre za korektno delo o judovski zgodovini, ki je hkrati promocija še vedno preveč pozabljenega slovenskega judovstva in nov dokaz, da je slovenski prostor zaznamovan z judovsko prisotnostjo in svojevrstno identiteto od najstarejših časov dalje, in dejstva, da so Judje na slovenskih (torej tudi na goriških) tleh pustili vidne in trajne sledi.

Knjiga bo zagotovo naletela na odprta vrata in široko pot med bralce, ki bodo lahko tudi s pomočjo zapisanega o goriških Judih in njihovih usodah od najstarejše naselitve do uničenja v holokavstu pobliže spoznali velikokrat še vedno spregledano in pozabljeno poglavje slovenske zgodovine. Spremono besedo h knjigi je napisal dr. Egon Pelikan in med drugim poudaril, da je knjiga Renata Podbersiča »metodološko dobro zastavljeno delo, ki temelji na analizi arhivskega materiala, biografskih zapiskov in spominov prič. Avtor je uporabil in analiziral široko paleto domačih in tujih virov, predvsem arhivsko gradivo, ki ga hranijo arhivi v Rimu, Jeruzalemu, v Gorici, Novi Gorici in v Ljubljani«. Lektoriranje so opravili v Megamentu, oblikovanje in prelom v Inštitutu Karantanija, knjigo pa je z letnico izida 2017 v 500 izvodih natisnila tiskarna Nonparel.

Marjan Toš